

Presons en el temps

Marta Tafalla

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filosofia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Resum

A partir d'una anàlisi de la pena de mort, una de les violacions de drets humans més difícils de combatre, atès que està legalitzada en molts països, aquest article és una reflexió sobre l'aspecte temporal de la violència, i l'ús explícit del temps com a forma de tortura.

Paraules clau: pena de mort, tortura, violència, drets humans, temps.

Abstract. *Prisons in Time*

From an analysis of the death penalty, one of the violations of human rights most difficult to abolish, because it's legalized in a lot of countries, this essay wants to think over the temporal aspect of violence, and the explicit use of time as a form of torture.

Key words: death penalty, torture, violence, human rights, time.

I

Si el que anomenem *privació de llibertat* consisteix en un control extrem de l'*espai* accessible al condemnat (designació de quin és el lloc concret que habitarà, reducció fins a uns pocs metres quadrats de l'espai de què disposa, regulació de quantes vegades pot creuar les portes i accedir a tancats sense sostre, on li és permès gaudir de córrer seguint la paret interior), en canvi, la *privació immediata de la vida* que exigeix la pena de mort s'ha anat pervertint avui dia, en els països més «moderns» (i ja és el sùmmum que una cosa com aquesta es perverteixi), fins a esdevenir una mesura tan racional i ordenada com una *presó en el temps*.

I de fet ja ha estat sempre així, que la mort no podia ser el càstig per ella mateixa, de la mateixa manera com la vida no és cap premi, per tal com les necessitats naturals no es presten a les nostres convencions. El càstig consistia en el *quan*, l'*on* i el *com* de la mort, d'aquesta manera s'introduïa la voluntat alie-

na i l'artifici en les condicions d'aparició del més natural que ens iguala a tots. Però la modernitat ha après a fer un ús del *quan* que converteix l'espera del càstig en un càstig en ell mateix.

Anem a pams. La història ha deixat un rastre de procediments per castigar les violacions de la llei d'una varietat tal, que la fertilitat inescotable de la imaginació humana ens acaba espantant. Sortosament, els temps en què cada tipus de delictes rebia un càstig específic, que emparellava tipus de crim amb tipus de dolor, han quedat enrere, i avui disposem d'una única forma, l'empresonament, que s'ordena envers la gravetat dels delictes amb una discreta variació quantitativa. La duració de la condemna és l'únic que diferencia els càstigs a tot delictes possible¹. Tanmateix, en alguns països és permès de fer, en un cas, un veritable salt qualitatiu, que consisteix a substituir el tancament dins d'un espai *durant un temps*, per la *pèrdua del temps*. I llavors passa el més singular, el petit detall on centraré el meu text. En aquelles condemnes que dicten la fi del temps d'un individu, el límit absolut, s'escola sovint un altre temps, indefinit i impredecible, el de l'espera de l'execució.

No ha estat pas sempre així. En temps, i de fet avui en molts altres llocs (que ben sovint malentendem en creure que viuen en el nostre passat, com si la història fos un carreró estret on només es pot circular per un carril), en els quals l'empresonament d'un condemnat a mort seria una despesa inútil, el condemnat és executat poques hores després de dictar sentència. La darrera paraula de la condemna deixa enrere el temps de la vida i instaura per al reu el temps de la mort. L'escena té ritme propi, el més ràpid que pugueu imaginar. La urgència inclina el terra sota els peus d'un reu que es veu abocat immediatament a l'execució, i el temps s'abisma pendent avall absolutament ple, sense esquerdes. Ja no hi ha temps per a res més, i ha de demanar clemència mentre veu aixecar el patíbul. El final dura el temps just de preparar la forca, i vulgui el cel que no s'allargui estranyament, senyal que es preparen formes de morir més cerimonioses, amb molt d'estri i procediment, presagi d'un dolor molt més horrible.

Ara, però, en alguns països ens hem «modernitzat». Ja no és «t'executarem a l'alba», sinó: el primer període d'espera durarà uns quants mesos. Ara, el presoner és traslladat a un lloc a part de la presó, on la seva cel·la és una sala d'espera particular. Si és que té sort de tenir finestra, en veurà moltes, de sortides de sol, i no hi haurà manera de saber quan contempla l'última. Gairebé «com en la vida mateixa», si goseu fer comparacions de mal gust.

Ell no viu empresonat fins que compleixi la condemna i arribi el «després» que el deixi lliure. Allò a què el condemnen només dura un instant i és just la fi del temps. Però li toca esperar que els dies passin fins a arribar a aquell on li imposaran el límit. Si tancar l'espai demana tallar-lo en les seves tres dimensions, amb un parell de murs per cadascuna (afegiu-hi tot el refinament tècnic que us vingui de gust), per limitar el temps només en cal una, de paret. Un mur contra el qual esclafi el temps mateix i condemni un instant seu a ser el darrer.

1. FOUCAULT, *Vigilar y castigar*. Siglo XXI, Madrid, 1996.

Només cal una paret, per cert molt més neta i polida que els paredons d'afusellament, d'aquells que el cinema es complau a recordar amb l'escena del darrer cigarret. El regal d'uns segons de gràcia, sovint aprofitats pels «amics» per rescatar el presoner, quan es tractava de posar un *happy end*, que és un somni de nens en un món on això mai no passa. En el nostre, més aviat són tan malmesos com les hores en què tots renunciem a salvar la vida de Santiago Nasar².

Una estranya font de calor dilata avui dia els minuts del cigarret. Un condemnat a la presó s'alegrarà si li doblen l'espai de què disposa; ser tancat és el seu càstig, i ampliar l'espai vol dir alleugerir les condicions de la reclusió. Ben al contrari, estar tancat en l'espera no és, sobre el paper, el càstig de qui espera la mort, i ampliar el temps l'allunya tant de l'execució com de la llibertat.

El seu ja no és temps per fer coses, és un pur estar a la cua. Fins i tot si, després de deu anys, la mort no arriba i un funcionari li commuta la pena. Després de deu anys preparant-se per morir, què caram ha de fer el presoner ara condemnat a cadena perpètua?

Abans, el temps de l'espera es podia precipitar de manera perfecta en el temps d'un poema. Quan Espronceda descriu les darreres hores d'un reu, el ritme dels versos sembla ajustar-se al ritme real amb la mimesi més plena³. Dostoievski recull en la veu del príncep Mixkin el malson dels darrers cinc minuts d'un reu, que tingué temps de parlar amb els companys, de contemplar la cúpula de l'església que «refulgia sota el sol viu», de preguntar-se què era la mort i de desitjar una vida nova on mai no malgastaria un sol segon. Perquè la immediatesa de la mort sembla despertar un fervor per la vida capaç d'ensenyar a trobar la plenitud en cada instant. «I si no morís? Si pogués donar un tomb a la vida, quina infinitud! I tot això seria meu! Aleshores convertiria cada minut en un segle sencer, mai no perdria res, cada minut entraria en el compte, res no malgastaria perquè sí!»⁴.

Ara, es podria fer tota una telesèrie. Un condemnat a mort tindria temps de treure's una carrera mentre s'està allà dins. Pot, des de veure any rere any les lligues de futbol, patir malalties i guarir-se, assabentar-se de la boda d'un germà i els èxits del negoci d'una cosina, fins travessar tots els estats d'ànim inimaginables. Si tenir la mort al davant pot fer brollar una passió per la vida mai coneguda abans, com més creix l'espera més es dissol qualsevol desig en la monotonia.

Per cert que el gran retrat de la incertesa del destí propi en mans d'un altre, que s'allarga sense poder saber fins quan, és obra de Kafka⁵. Tanmateix, en ell, tot i que el temps narrat és el de l'espera, el que més inquieta és el temps desconegut de la culpa.

D'altra banda, tornant als condemnats, les esperes no són monòlegs. Si el condemnat d'altres temps rebia de vegades la concessió d'un comiat d'aquells

2. Gabriel GARCÍA MÁRQUEZ, *Crónica de una muerte anunciada*. Bruguera, Barcelona, 1981.

3. José DE ESPRONCEDA, «El reo de muerte» dins de *Poesías líricas y fragmentos épicos* p. 229-234. Editorial Castalia, Madrid, 1986.

4. DOSTOIEVSKI, *L'idiota*, p. 68-70. Edicions 62, Barcelona, 1982.

5. KAFKA, *El Procés*. Proa, Barcelona, 1981.

qui estimava, on podia abocar tot el que es pot dir per darrera vegada, ara pot tenir una sèrie enorme d'estranyes converses, sense acabar de saber si són la darrera o quantes li'n queden encara. I el mateix horror del dubte es deu repetir en cadascuna de les trobades.

Em sembla que ja ho sabem tots, que la mort dura un instant per a qui mor i la vida sencera per a qui resta, però aquesta és una manera ben singular de fer-ho palès als amics.

II

Hi ha massa llocs encara on el temps que separa la condemna de l'execució és un temps ple sense esquerdes: ple de tortura. Sovint la mort és, de fet, la conseqüència final de la tortura i és el dolor últim d'un dolor creixent. Així ens la pintà Kafka, quan va enviar «l'explorador» a visitar «la colònia penitenciària», i va escoltar amb detall quan un malson li mostrà l'enginy, que executava les víctimes escrivint-los a la carn el nom de la culpa comesa, el nom convertit en ferida. L'escriptura és mortal si el cos és el paper⁶.

La tortura és l'abús monstruós de la proximitat, una forma de contacte extrema que fins i tot es fica a sota de la pell, s'endinsa en la carn. Imita l'amor i adopta la forma d'entrar en l'altre, però no és el seu contrari: sofisticats com són avui els estris de tortura, cal que el torturador estigui ben concentrat; ja no es pot permetre l'odi personal, que és un luxe d'altres temps.

En els països «moderns», la condemna a mort va de la mà d'un estèril respecte al cos del condemnat. Una de les llums de la il·lustració va ser la lluita contra la tortura i, des d'ella, contra formes cruels d'execució. Curiós, creure que la tortura en l'execució és només la forma.

Ara que li volen treure la vida, el cos serà respectat. Només hi entraran de la manera teòricament més ràpida i precisa per tal d'anar a buscar el ritme dels seus òrgans i aturar-lo. Ben lluny del patiment, la sang que es vessa, el crit que torna la punxada rebuda, i contrària a l'espectacle obert per escarmentar, l'execució moderna es vol anar reduint a una forma buida i silenciosa, blanca i polida. És una pura condemna que diu que s'acaba el temps, i la mort arriba de manera tan sofisticada que el cos ni tan sols és un problema. A canvi de treure-li el temps, no li tacaran el seu espai més íntim. Sembla com si a les presons haguessin inventat la mort de l'esperit.

La pràctica, però, es mira amb sorna la teoria. Tanta puresa és de les idees, no pas dels fets. A Amnistia Internacional estem farts de denunciar casos on l'executor no encerta a la primera, on la màquina no funciona i el pres no acaba de morir, intent rere intent lligat a la cadira. Ja se sap que l'ofici s'adquireix amb la pràctica, i els botxins no tenen pas tantes ocasions⁷.

6. KAFKA, *A la colònia penitenciària*. Quaderns Crema, Barcelona, 1982.

7. AMNISTIA INTERNACIONAL, *Por un mundo sin ejecuciones*. Ediciones Cúbicas, 1990.
AMNISTIA INTERNACIONAL, *Cuando es el Estado el que mata*. Edai, 1989.

Només es deixen menar per la lògica, quan al condemnat li prohibeixen el suïcidi i es prenen serioses mesures per tal que això es respecti. Mentre que a alguns països poden triar el sistema d'execució, el que no poden triar mai és posar-se el final ells mateixos. Enfront d'una llista amb les darreres innovacions tecnològiques, penjar-se del llençol del llit seria una expressió misèrrima de llibertat, i tanmateix l'única sortida a una presó en el temps, on no hi ha racons per amagar-se, ni dies que es deixin saltar. Però fóra vergonyós per a la justícia que el reu es fes escàpol abans d'arribar el càstig.

Ara, però, per què es feia servir la inacabable tortura en el temps de la mort? Foucault en feia una anàlisi esclaridora de la complexa xarxa de motius que s'entrellacen. Cal demostrar el poder de qui condemna i tacar el cos del reu amb el seu propi crim, cal que ell mateix cridi en el dolor la veritat del crim comès, confessi i es penedeixi, i de pas denunciï algú més⁸.

Orwell en fa un retrat esfereïdor a *1984*. En una societat, no pas tan imaginària, on tots han d'assumir la igualtat imposada, i la dictadura unificadora espera amb delit l'eliminació de l'orgasme, per acabar amb el plaer com a focus d'individuació, en canvi la tortura esdevé un lloc privilegiat per descobrir el més individual. Ella exigeix el millor coneixement de l'altre, que O'Brien recull minuciosament, per tal que cadascú sigui torturat segons el seu caràcter, i així el dolor arribi a tocar el lloc més íntim. Per destruir algú, s'ha d'anar a allò més individual, al tret característic. Recordareu la por a les rates de Winston. Al final, Winston ha quedat tan igualat, que tampoc no cal matar-lo⁹.

Però hi ha altres mons on la igualtat no és el fi que es vol aconseguir, ans està posada d'entrada. Hom neix sent igual. Als directius, que ja no tirans, d'*Un món feliç*, no els cal l'ús de la tortura ni de l'execució. Poden deixar gentilment que els rebels siguin desterrats sense sofrir cap dany. El cos ja no cal sotmetre'l, perquè el procés de naixement és ja la submissió del cos, que ara neix de la màquina, no pas de la mare. Com a bon biòleg, Huxley no dubtava que quan la tecnologia del poder controla el naixement, no fa cap falta controlar la mort. Dictadures recolzades en la mort són dictadures febles que entren per la porta fàcil. Qui té la «grandesa» de dominar l'inici de les coses, controla des de molt més amunt, perquè controla els individus abans que existeixin. Qui castiga amb la mort la rebel·lió a l'ordre, ha d'estar atent als actes dels individus i només actua després com a resposta. Però qui domina a priori, no deixa temps perquè esclati la rebel·lió. Les dones i els homes del món feliç de Huxley no es poden rebel·lar, perquè no han gaudit mai de la llibertat que ho permet; duen la subjecció en el mateix cos. Perpètua, però, això sí, feliç. L'únic que motiva la rebel·lió de Bernard és una errada de la màquina, i d'això no cal preocupar-se. Les peces inútils s'arraconen i ja està.

8. FOUCAULT, op. cit.

9. George ORWELL, *Mil nou-cents vuitanta-quatre*. Destino, Barcelona, 1984.

Així, en el món feliç els únics que es torturen són els «indis», entregats a una vida natural que ha embogit. Huxley ja advertia en el pròleg que havia oblidat incloure, entre els dos extrems, el sentit comú¹⁰.

III

Però he esmentat la biologia, i em permetreu que em rabegi en un dels meus temes predilectes. Els nostres Estats moderns que ja no volen oprimir ningú, i menys igualar-nos a tots, sinó tan sols alliberar els ciutadans honorats dels perillous, han substituït el llarg procés d'una mort lenta, per l'espera lenta de la mort més instantània que la tecnologia permet. Se m'acut que la sofisticació cultural enfront de la natura no sempre es guanya afegint densitat, sinó més aviat és el resultat de treure contingut, de balmar el temps i obrir desert.

Crec que convindreu amb mi que tendim a insultar un assassí dient-li «animal», però no ho podem pas dir d'un jutge que condemna a mort, per la senzilla raó que ell es pren temps pel dubte, i ja sabeu que és així, dubtant, com neix l'ànima humana. Descartes, després de desconfiar de tot, va fundar la filosofia en la incertesa com a activitat, allò que ens distancia vertiginosament de la natura, que col·loca la vida en suspens. Clar que jo prefereixo el retrat que Nietzsche en fa, d'aquesta tria del dubte, que és la tria d'una llibertat de la contingència distanciada de l'acte, enfront d'una llibertat plena que és necessitat. I és que malgrat la indubtable riquesa que ens atorga el dubte, condició primera de la cultura, també la seva exageració ens il·lustra sobre el que en el fons és. Els animals no ensopeguen amb els seus propis peus en triar on anar. Però està clar que el dubte més ontològic que hem creat és el de l'aparell estatal que dubta si executar un condemnat, perquè mentrestant hi ha algú que s'espera.

Els animals, quan maten, no condemnen abans. Per ells la mort és el fet; fan servir just el temps necessari per matar. «L'única distància entre l'estímul i la resposta consegüent és el recorregut de la transmissió nerviosa que els enllaça; el temps emprat, l'única demora. En canvi, la forma humana de reacció al medi és diferida»¹¹.

L'instint empeny els animals, però l'Estat atura les mans dels que es deixen endur per l'instint i, enfront del temps de la venjança, que alguns voldrien sagrat (sagrat perquè torna a una inevitabilitat que ja no és de la natura, que es vol per sobre), obre un temps profà que rep la forma de la llei. El criminal és executat, però després d'haver-ne dubtat. I no imagineu com això fa de difícil la tasca dels grups que lluiten per l'abolició de la pena de mort.

Perquè ara, digueu-me, si no hi ha instint per posar el ritme en el procés, quan hem deixat de veure la causa de la mort del reu entre tant paperam? Miraré de ser clara.

10. Aldous HUXLEY, *Un món feliç*. La Llar del Llibre, Barcelona, 1989.

11. Mercè RIUS i X. RUBERT DE VENTÓS, *De Filosofia*, p. 29. Barcanova, Barcelona, 1992.

Quan la natura mata (pensem en depredadors, en malalties), el procés és necessari, una necessitat de fets, que està alhora mancada d'una finalitat o un sentit que apuntin fora d'ells. Per estrany que sembli, és aquesta plenitud del fet que només apunta a ell mateix el que permet combatre'l. Així avança la medicina.

Tanmateix, quan no és continu, el temps és ple de vertigens. En el temps de la cultura hi ha la contingència a sota de cada decisió. Alhora que manca la necessitat, hi ha la finalitat apuntant ben lluny, i l'afirmació d'un sentit; és a dir, hi ha al darrere de tot una voluntat que dubta, i que per tot això és més difícil de tòrcer que el salt de la fera. Perquè es pot lluitar per desviar fets, però hom cau per tots els buits que duen a la decisió de condemnar algú quan pretén convèncer el jutge que es negui a signar la sentència. I la contingència es revela amb tot el seu horror, si en ocasió del seu aniversari el rei decideix alliberar un dels condemnats i fer-li el do de la vida, mentre executa els altres.

No us espanteu. Me'n guardaré prou, de proposar-vos tornar a la natura, però em sembla que sovint els nostres buits no fan més que augmentar l'horror, just allà on pretenen introduir l'invent de la justícia. Perquè, digueu-me, pot un judici, contingent en cada un dels seus elements, que ha recorregut tots els estadis de la pregunta i del dubte, concloure una condemna a un càstig absolut com és la mort?

IV

Tornem, però, al nostre tema, el temps. La cosa s'acaba d'enterbolir, quan ens adonem que el temps mateix pot ser un subtil instrument de tortura. Aquell que és tancat a l'espera, és sotmès a la contemplació indefugible de l'instant de la mort. Cada segon dels seus dies és convertit en un vector que hi apunta. Depressions, al·lucinacions, ansietat, claustrofòbia, malsons, pèrdua de l'orientació en el temps, caos en la relació amb els altres, i totes les formes d'alienació mental apareixen una darrere l'altra. Pot tenir anys al davant, però són plens d'una malaltia que no es deixa guarir, per tal com és la seva salut mental que el fa patir, i només la bogeria més intensa li permetria viure alegrement.

La lentitud ja no li permet la caiguda en picat fins al final. El temps s'atura, dona tombs, ensopega, es precipita. Fins i tot hi ha vegades que reula. Tot depèn del trajecte dels seus papers, que viatgen per tot el país mentre ell gairebé no pot ni tenir una història.

L'individu tancat en un espai el pot omplir de quadres que pinti, de cartes d'amics o del que li plagui. El pres en el temps no el pot omplir amb res. El temps ens permet viure les nostres històries, però quin canvi pot teixir-les quan hom es veu obligat a comparar-lo amb el no-res que l'espera al final?

V

Què fa que aquells darrers instants es dilatin ara de manera monstruosa? Què fa que en l'era de la velocitat, els mateixos països que en són líders arrosseguin el lideratge de la lentitud? Fins a vint anys d'espera en els corredors de la mort.

Els factors de dubte dels governs, que de vegades no acaben de veure clar la conveniència de les execucions; maniobres polítiques com ara en vísperes d'eleccions; problemes tècnics o sovint que les condemnes excedeixen el nombre real d'execucions que es poden permetre (què us penseu? Matar costa diners, també) són alguns dels que van empenyent dia rere dia l'espera d'uns condemnats que ignoren de què depèn quan els tocarà morir.

Però gairebé sempre n'hi ha un altre. El reu que es considera tractat injustament continua cridant clemència. Només que ara al jutge ja no li plauen aquestes escenes, com devien plaure al tirà d'altres temps, i després de tot, ell és un funcionari, la voluntat del qual rep la forma de la llei mentre és al jutjat. No pot fer do del perdó. Demanar clemència ja no significa omplir els darrers minuts de crits i promeses, sinó emprendre el llarg viatge de la burocràcia. No sé si espanta més la voluntat inabastable, impredecible, del tirà, que es mira el presoner a la cara mentre fa veure que dubta, o la multitud de mans de funcionaris que en hores d'oficina s'aniran passant la sol·licitud. Un reu es pot passar anys i anys a l'espera que es resolguin recursos sobre la seva condemna. Generosament li concedeixen temps, perquè demani que li retornin el seu temps.

Però, en realitat, què li deixen demanar en aquests papers? No pas que l'alliberin del judici humà, ans només la seva revisió (que altres funcionaris aprenguin de memòria el text del judici de tant llegir-lo buscant una errada), i potser fins i tot la seva repetició. Veritable regal! Arriscar-se a viure de nou la sentència a mort, amb l'esperança que algun actor obliidi el paper i la repetició no sigui exacta. Trencar la identitat el salvaria; la repetició plena vol dir la mort.

Què en podem desprendre? La possibilitat de protestar, el més humà, dilata el temps. Tanmateix, fins fer-lo monstruós. La lliçó és prou evident. Introduir un factor humanitzador només n'augmenta la perversió. Hi ha coses que no es deixen humanitzar, perquè són just el contrari. La pena de mort s'ha d'abolir sense restriccions i amb urgència, per tal com emprendre el camí d'aplicar-la en condicions menys cruels és deixar que brolli el pitjor que amaga.

VI

La protesta és la clau d'un altre tema, per tal com permet posar en contacte el reu amb tot de gent aliena a la presó. Quan hi ha algú que protesta, també hi ha qui escolta i es pot proposar oferir ajuda. Per això, en la precipitació de les execucions d'abans sempre es corria un risc. El poble reunit per prendre exemple entorn del patíbul, bé podia decidir pel seu compte la innocència del reu i arrencar-lo de les mans del botxí. L'escalfor d'un rescat que podia ser molt violent era encesa per la velocitat extrema del procés. Quan aquest es relaxa

en mesos d'espera, a conseqüència de la fredor i impassibilitat de la llei, la fredor dels qui escolten les protestes és gairebé una conseqüència física. Baixes temperatures i velocitats minúscules fan parella.

Avui que els mitjans de comunicació són un regal incalculable en el treball pel respecte als drets humans, i el cas d'un condemnat viatja fora del seu país als indrets més recòndits del món, avui que hem guanyat l'espai, la manca d'urgència ens fa perdre el temps. Tota l'acció que es podria precipitar en el temps més breu, és ben fàcil que es dilueixi al llarg dels anys, i si és cert que sempre hi ha associacions de drets humans que continuen treballant, en canvi l'opinió pública se'n desentén fàcilment, atreta per altres violacions de drets que exigeixen una resposta més urgent.

VII

He deixat per al final, però, una darrera consideració sobre les formes d'experimentar el temps.

La creença que l'ànima no és destruïda amb la mort del cos sembla un privilegi en aquests casos. La injustícia et pren part del teu temps terrenal, però l'eternitat t'espera, amb un judici just i absolut que anihila els judicis contingents. Per als ateus, però, només els humans són capaços de fer servir llur invent del judici, i si fan ús de condemnes injustes, ja no hi ha temps per a la reparació. Als seus ulls, un cúmul de casualitats i fets contingents on s'impliquen les voluntats de molts individus, aboquen al fet més definitiu, a l'absolut de la pena de mort¹². I com us deia, l'única salvació és una repetició del judici humà que no sigui exacta.

Que hi tè a dir la religió? El cristianisme no s'ha caracteritzat mai per la seva oposició a la pena de mort. Potser creu que no li cal, per tal com dona un consol que passa per sobre d'ella.

El temps d'espera de la mort, per al creient, queda absorbit per un temps més fonamental, el de la fe. L'esperança és l'expressió en el temps de la fe i es realitza en l'espera. Així ens ho ensenyà Kierkegaard amb aquell que més va haver d'esperar, Abraham: «Había hecho frente a ese taimado poder que de todo se adueña, a ese enemigo vigilante, siempre insomne, a ese viejo que sobrevive siempre a todo: había luchado contra el tiempo y preservado su fe».

Per a qui sap esperar, la mirada endavant passa per sobre la imatge del patíbul i albira molt més enllà, perquè qui té fe és jove, i ho té tot al davant: «Abraham creyó: por eso era joven, pues a quien constantemente espera lo mejor lo envejecerán las decepciones que le deparará la vida, y quien espera siempre lo peor se hará muy pronto viejo: sólo quien cree conserva una eterna juventud». El seu temps és temps de prova, la causa de la seva existència és el futur necessari d'un judici veritable¹³.

12. KOESTLER, CAMUS i BLOCH MICHEL, *Réflexions sur la peine capitale*. Calmann-Lévy, 1957.

13. KIERKEGAARD, *Temor y temblor*, p. 11-14. Tecnos, Madrid, 1987.

La manera de convertir en passat el futur de l'esperança és deixar de creure, és el «ja no». I aquest mirar al passat és característic de l'ateu, perquè és l'únic que té assegurat. Per ell, l'únic que hi ha és un passat segur, però d'atzar de sentit, en la natura i la història. L'ateisme esdevé així memòria. Perquè no hi ha un Déu que sigui memòria per nosaltres, narrador absolut del tot que ens reculli de l'oblit, cal que cada individu sigui memòria per a ell i per als altres. Ha de ser memòria per tal com sap que al final romandrà l'oblit.

Sartre ens ho explicava en la brevetat dels diàlegs d'uns presoners que no trigaran a morir¹⁴. Lucie tan sols troba el consol que Jean roman viu i la recordarà quan ja no hi sigui, per tal com només li queda la memòria dels altres. I tot i que Henri li advertirà que els vius no tenen temps de recordar els morts, que en el món de l'ateisme hi ha deures però no garanties, Jean assumirà el seu paper de conservar passats aliens i es mirarà fixament el company que s'ha suïcidat per evitar-se el dolor. Per cert que Sartre, aquesta genial descripció de què vol dir ser la memòria dels altres, la va dur a la plenitud quan al final Jean converteix la memòria en mentida, i inverteix tot el procés.

El desenllaç de la història és una trampa parada a l'enemic: un engany que fa creure que el mort trobat a la muntanya és el mateix Jean, líder dels revoltats. Perquè Jean, en comptes de guardar el passat del company mort, en va esborrar tot rastre del seu cos i li va imposar la mentida; amb aquells papers, que l'identifiquen com el líder buscat per matar-lo, deixats a les seves butxaques, li va lliurar el seu propi passat, just per salvar la vida. I així en comptes de conservar passats, el viu els manipula per continuar vivint.

Però tot es deixa pervertir, i els narradors d'ara potser són els vigilants dels corredors de la mort. Recollir la biografia d'un individu s'ha convertit en una tasca pròpia de vigilants, que narren el presoner per tal de controlar-lo¹⁵. Ara ens narren a les escoles, als hospitals, a les comissaries i a les presons. Bentham els va regalar la tecnologia que ho feia més pràctic. El panòptic fa finalment possible, dins un espai tancat, l'anhel de l'omnipresència divina, del narrador absolut de les històries dels altres¹⁶.

14. SARTRE, «Morts sense sepultura» dins de *Teatre de Sartre*, p. 129-176. Aymà, Barcelona, 1968.

15. FOUCAULT, op. cit.

16. Aquest article ha estat escrit dins del període de gaudiment d'una beca de Formació d'Investigadors concedida per la Generalitat de Catalunya, inscrita al projecte d'investigació «Filosofia Aplicada» (PS91-0053).